

Bachtin, Austin och Wadensjö – varför tal som agerande inte är en talakt

Magnus Dahnberg

Abstract

This study analyzes the theoretical relationship between Wadensjö's dialogue interpreting description models *talk as activity* and *talk as text*, on the one hand, and Austin's and Searle's *speech act theory*, on the other. By means of a short literature study, one can conclude that there is more or less no theoretical connection between speech act theory and 'talk as activity', since the latter is instead founded on Bakhtin's dialogic theory and Goffman's works on social interaction. However, some connections are found between speech act theory and 'talk as text'.

Keywords: dialogue interpreting, social interaction, talk-as-activity, talk-as-text, speech act theory.

Cecilia Wadensjö (1998, 2018) beskriver och analyserar autentiska tolkade samtal. Samtalen är i första hand hämtade från offentlig sektor i Sverige. Deltagarna är oftast två *primära parter*, t.ex. en sjuksköterska och en patient, och en tolk som möjliggör deras samtal. Beskrivningarna görs ur två huvudsakliga perspektiv, som sinsemellan är mycket olika men som framför allt kan sägas komplettera varandra. Det ena synsättet fokuserar på interaktionen mellan deltagarna i samtalet och betraktar allt de säger som relaterat till detta samspel. Det andra synsättet bortser från interaktionen och betraktar allt deltagarna säger som enbart text. Wadensjö kallar dessa båda synsätt för *tal som agerande* och *tal som text*. Det är alltså samma yttranden som kan betraktas ur först den ena synvinkeln, sedan den andra.

På min disputation 2015 fick jag en fråga från en ledamot i betygssnämnden om vad det enligt min uppfattning var för skillnad mellan Cecilia Wadensjös begrepp *tal som agerande* och Austins och Searles *talaktsteori*. Frågan var på intet sätt obefogad, eftersom jag hade byggt min analys på Wadensjös interaktionsinriktade teori om tolkade samtal, men i avhandlingens teorikapitel även nämnt både den mer allmänt hållna talaktsteorin och dess utvecklare John R. Searle (Dahnberg 2015 s. 39, 41). Mitt svar då gick ut på att Wadensjös *tal som agerande* anlägger ett inifrånperspek-

tiv och syftar till att beskriva konkreta tolkade samtal så som de agerande förefaller uppfatta dem i stunden, medan talaktsteorin försöker sätta upp allmängiltiga regler för hur ett antal olika fasta uttryckssätt och språkliga konstruktioner fungerar i skilda situationer. Cecilia Wadensjö, närvarande i egenskap av biträdande handledare, såg nöjd ut vid detta svar, medan frågeställaren inte föreföll helt övertygad. Så nu, sju år senare, tänker jag återvända till frågan och ställa den på nytt.

Hur förhåller sig *tal som agerande*, eller på engelska *talk as activity*, bland annat i Cecilia Wadensjös *Kontakt genom tolk* från 2018 eller *Interpreting as interaction* från 1998, till det som står i J. L. Austins postumt utgivna *How to do things with words* från 1962 och John R. Searles *Speech acts: an essay in the philosophy of language* från 1969 – de två verk som brukar ses som grundläggande för det som allmänt kallas talaktsteori?

Ytligt sett, utgående från benämningarna på dessa teoretiska beskrivningar, låter de ju inte helt olika: en talakt, eller talhandling som det också kallas på svenska, låter bestickande likt begreppet 'tal som agerande'. Det verkar handla om något som utförs i och genom tal. I det följande ska vi se om likheterna stannar vid detta, eller om det finns något mer gemensamt mellan dessa synsätt.

Jag beskriver först, utgående från Wadensjös egna verk (Wadensjö 2018, 1998, 1993), begreppet 'tal som agerande' och dessutom det kompletterande synsättet 'tal som text'. Därefter behandlar jag kortfattat talaktssteorin, med utgångspunkt i Austin (1962) och Searle (1969), och jämför sedan Wadensjös teoribygge med Austins och Searles. Slutligen undersöker jag vilka referenser som Wadensjö gör till Austin eller Searle (eftersom de båda sistnämndas här behandlade verk ligger cirka tre decennier före Wadensjö i tiden letar jag inte efter referenser i motsatt riktning).

Cecilia Wadensjö beskriver under rubriken *tal som agerande* allt det som sägs i tolkade samtal som *gemensamt meningsskapande i kontext* – att alla deltagare inklusive tolken genom alla sina yttranden bidrar till att tillsammans skapa mening i bestämda situationer. Alla deltagarna i ett sådant samtal bidrar på olika sätt, och alltså inte minst verbalt, till att organisera samtalet och fördela ordet, och t.ex. positionera sig gentemot varandra, hjälpa eller hindra varandra att upprätthålla sina roller och självbilder i samtalet, markera i vilken egenskap de yttrar saker, lyssna på varandra och återkoppla till varandra (t.ex. Wadensjö 2018 s. 80–116). Hennes samtalsanalytiskt grundade beskrivning av tolkade samtals dynamik utgår bland annat från sociologen Erving Goffmans (1981, 1967) arbeten om social interaktion och från litteraturvetaren och språkfilosofen Michail Bachtins (1986) *dialogiska teori*. Dialogisk teori, i Sverige utvecklad inte minst av Per Linell (2009), går i korthet ut på att människor *alltid* interagerar med varandra och *alltid* befinner sig i en situation av något slag.

Meningsskapande sker alltid i samspel med andra. Vad som sägs är viktigt, hur det verkar uppfattas i situationen är minst lika viktigt (Linell 2009 s. 177–181). Wadensjös beskrivningar grundar sig på autentiska, tolkade samtal och analyserar dem ur de deltagandes perspektiv här och nu, alltså där och då (Wadensjö 2018 s. 80–116).

Samtidigt lyfter Wadensjö (2018 s. 35–79) alltså också fram att det ur flera synpunkter kan vara fruktbart att ibland bryta loss en mindre del av det tolkade samtalet och analysera den separat, nämligen alla yttranden som fällts under ett samtal, men nu analyserade enbart *som om de vore texter* (vilket de i realiteten ju inte är). Hon är noga med att framhålla att detta är en förenklad beskrivning, som bara tar hänsyn till en del av helheten. I en sådan beskrivning bortser man från att dessa samma yttranden också, eller rent av i första hand, bidrar till det gemensamma meningsskapandet och organiserandet av samtalet så som nämns under rubriken *tal som agerande*. Att ibland bortse från interaktionen i samtalet och koncentrera sig på dess textmässiga struktur, ett vad Wadensjö kallar *monologiskt* synsätt, gör det samtidigt möjligt att så som Wadensjö gjort klassificera en tolks yttranden i ett samtal som *återgivningar* och *icke-återgivningar* (t.ex. begäran om förtysligande), och att benämna återgivningarna antingen *nära* eller *avvikande* (beroende på hur jämförelsen med ett tidigare yttrande av en primär part faller ut). Denna (del)beskrivning benämner Wadensjö *tal som text* (ibid.).

Talaktsteorin, eller talhandlingsteorin, förknippas främst med två filosoffer, britten J. L. Austin och amerikanen John R. Searle. Austin var professor i praktisk filosofi i Oxford på 1950-talet. Hans arbeten återspeglas bland annat inom teorin om *performativitet* som diskuteras av skilda moderna tänkare som Jacques Derrida och Judith Butler (Gustafsson 2011 s. 16). Talaktsteorin, som Austin är mest känd för, går bland annat ut på att klassificera yttranden utifrån deras *illokutionära* (eller illokuta) *kraft* (eng. *illocutionary force*, Austin 1962) det vill säga huruvida de är påståenden, uppmaningar, åtaganden med mera. Genom att säga något *utför* man samtidigt något, vilket kallas en talhandling eller en *talakt*: man kanske uppmanar någon att göra något, eller man åtar sig själv en uppgift (Varga 2013). Ett känt exempel är vigselformulärets *I pronounce you man and wife* 'ni är nu man och hustru', där talaktsteorin pekar på att vigselförrättarens ord i sig åstadkommer att äktenskapet har ingåtts (t.ex. Harnish 2002 s. 60). Ett yttrande har förutom sin illokutionära kraft också ett *propositionellt innehåll* (sakinnehåll, eng. *propositional content*, Searle 1969 s. 30).

En uppenbar skillnad mellan talaktsteorin och Wadensjös 'tal som agerande' är att talaktsteorin inte behandlar tolkade samtal, vilket ju Wadensjös 'tal som agerande' gör. Ytterligare en skillnad är att både Austin

(1962) och Searle (1969) huvudsakligen använder sig av konstruerade eller hypotetiska (om än lätt igenkännliga) exempel, till skillnad från Wadensjös exempel som alla är hämtade från autentiska samtal. Austin skriver i en rätt typisk formulering ”Suppose, for example, I see a vessel on the stocks, walk up and smash the bottle hung at the stem, proclaim ‘I name this ship the *Mr. Stalin*’ (Austin 1962b s. 7). Här diskuterar Austin kring det han kallar *felicity conditions* – förutsättningar för att en tal-handling ska kunna ses som framgångsrikt utförd eller ej. Man kan alltså säga att ’tal som agerande’ och talaktsteorin fungerar utifrån helt olika perspektiv – i det förra fallet interaktionsanalys på mikronivå av inspelade tolkade samtal, i det senare fallet mer övergripande resonemang som utgår från hypotetiska exemplen på yttranden och tillämpar dem på tänkbara situationer.

Nämner då Wadensjö själv någonstans Austin eller Searle, och använder hon termer hämtade från talaktsteorin? Ja, det har hon gjort, men då inte kopplat till ’tal som agerande’, däremot till ’tal som text’. I sin berömda artikel *The double role of a dialogue interpreter* från 1993 beskriver Wadensjö det hon klassificerar som *nära återgivningar* i ett tolkat samtal på följande sätt (kursivering i original):

All information explicitly expressed in a primary party's original, including the style and form in which it is expressed, is relayed as closely as possible; i.e. the propositional content explicit in the original utterance (the 'what') is relayed, with approximately the same illocutionary force (the 'how'). As one notes, this norm concerns only the interpreter as *text-producer*. (Wadensjö 1993 s. 108–109)

Här nämnts alltså i en beskrivning av tolkning både propositionellt innehåll och illokutionär kraft – båda förekommer inom talaktsteorin, och den sistnämnda står där för ett centralt begrepp. Men Wadensjö är samtidigt noga med att påpeka att detta är en normativ beskrivning, svarande mot en vardagsföreställning om vad tolkning är eller bör vara (även om man kan hitta exempel på sådana återgivningar i praktisk tolkning). Hon poängterar också att denna beskrivning gäller uteslutande om vi väljer att se yttranden i ett samtal som texter, och bortser från samtalets karaktär av social interaktion.

I artikeln ovan görs ingen explicit referens till talaktsteorin eller till dess båda centralgestalter. Det finns det däremot, om än inte särskilt frekvent, i Cecilia Wadensjös kanske allra mest inflytelserika verk, *Interpreting as Interaction* från 1998. Denna bok medförde ett internationellt paradigm-skifte inom tolkningsforskningen i dialogisk och interaktionistisk riktning (Pöchhacker 2016 s. 71), och fick en entusistisk recension av Cynthia Roy i nätforumet *Linguist List* som avslutades på följande sätt:

With analytical precision and detail, Wadensjö explains how interpreters both listen and speak within shifting stances of their own participation, shifting from relaying to coordinating the interaction. Thus, they change the level and degree of their participation. This is significant because it profoundly changes the current vision of what interpreters are doing. In fact, the *pas de trois* is the basic, fundamental encounter of interpreting and other models should be seen as deriving from it. It changes teaching the process of interpreting and the ways in which interpreters are certified. It changes everything. (Roy 1999)

Hur var det nu med talaktsteorin? Man kan verkligen inte säga att den har någon framträdande plats i *Interpreting as interaction*, men Austin nämns ändå i ett av kapitlen. Det görs i ett avsnitt som varnar för konceptuella fällor man som forskare kan hamna i, när man i olika syften väljer att ta hänsyn enbart till ett den textmässiga strukturen i samtal. Med hänvisning till Austins (1962) resonemang om vad olika ord och uttryck brukar ha för funktion i skilda sammanhang givet vissa förutsättningar, *felicity conditions*, menar Wadensjö att man som forskare kan komma att ta alltför stor hänsyn till sina egna erfarenheter och tidigare inhämtade kunskaper om hur det *brukar* vara i bestämda situationer. Det kan leda till att man tillskriver de talare, vars yttranden man studerar, intentioner som de faktiskt inte hade i stunden (Wadensjö 1998 s. 43–44). I en fotnot nämner hon sedan att Searle (1969) i betydande mån har förskjutit fokus i Austins teoribygge från kontext till kognition (Wadensjö 1998 s. 46–47). Så även här får man säga att talaktsteorin inte är helt frånvarande, men att den när den väl förekommer nämns i sammanhang som i huvudsak har med ’tal som text’ att göra.

I *Kontakt genom tolk* (2018) behandlas också synsätten ’tal som agerande’ och ’tal som text’. Men här nämner Wadensjö varken Austin eller Searle, eller deras teoribygge. De nära återgivningarna inom ramen för konceptet ’tal som text’ karakteriseras nu på följande sätt (kursivering i original):

I jämförelse med föregående originalyttranden kan återgivningarna först delas upp i *nära* och *avvikande*. För att gälla som nära återgivning måste såväl dess *innehåll* som dess *stil* stämma väl överens med föregående originalyttrande. ”Väl överens” är inget absolut mått. (Wadensjö 2018 s. 56)

Denna senare beskrivning av förhållandet mellan en tolks återgivning och en primär parts så kallade originalyttrande, när dessa betraktas som texter, är mer allmänt hållen än formuleringarna från 1993 (Wadensjö 1993 s. 108–109), även om konceptet i princip är detsamma. Ingen referens, varken implicit eller explicit, görs i citatet ovan till talaktsteorin

(eller någon annan teori). En anledning till det kan förstås vara att *Kontakt genom tolk* är skriven för en bredare läsekrets än enbart specialister inom språk och kommunikation (och översättningsvetenskap).

Men vad kommer man då fram till efter denna översiktliga genomgång, och jakt på spår av talaktsteorin i Wadensjös begrepp 'tal som agerande'?

För det första kan vi konstatera att Wadensjös *tal som agerande*, hennes mer komplexa och om man så vill kompletta beskrivning av tolkade samtal som social interaktion och gemensamt meningsskapande i kontext, bygger på helt andra teorier än på Austins och Searles verk. Hon nämner över huvud taget inte dessa författare i samband med 'tal som agerande'. Där domineras i stället Bachtin och Goffman, och samtalsanalytiskt inriktade forskare.

För det andra finns det ärenemot åtminstone en viss ankytning till talaktsteoretiskt tankegods i *tal som text*, där Wadensjö betraktar en aspekt av tolkade samtal mer isolerat – yttranden som om de vore texter, och som därmed kan analyseras mer separat och mindre kontextberoende. När man läser Wadensjö framgår det samtidigt att 'tal som text' inte är tänkt att fungera som ett helt separat synsätt. 'Tal som text' är en del av 'tal som agerande', och det monologiska synsättet är en del av det dialogiska (Wadensjö 2018 s. 38–39).

Den ställda frågan får därmed besvaras med att 'tal som agerande', det dialogiska synsättet eller helhetsbeskrivningen, inte förhåller sig särskilt aktivt till talaktsteorin. I det monologiska synsättet eller delbeskrivningen, 'tal som text', syns den något mer.

Referenser

- Austin, John L. 1962a. How to do things with words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955. Lecture I–XII. Oxford Scholarship Online. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780198245537.001.0001.
- Austin, John L. 1962b. How to do things with words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955. Lecture II. Oxford Scholarship Online. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780198245537.001.0001.
- Bachtin, Michail. 1986. Speech Genres & Other Late Essays (översättning: Vern W. McGee). Austin: University of Texas Press. Gustafsson, Martin. 2011. Introduction: Inheriting Austin. I: Gustafsson, Martin & Sørli, Richard (red.). 2011. The philosophy of J.L. Austin. Oxford: Oxford University Press, 1–37.
- Goffman, Erving. 1981. Forms of Talk. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Goffman, Erving. 1967. Interactional Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior. New York: Pantheon Books.

- Hale, Sandra och Jemina Napier. 2020. Forskningsmetoder i tolkning: en praktisk handledning (översättning: Ingrid Almqvist). Nacka: Sköna konster.
- Harnish, Robert M. 2002. Are preformative utterances declarations? I: Grewendorf, Günther & Georg Meggle. *Speech Acts, Mind, and Social Reality: Discussions with John R. Searle*. Dordrecht: Springer Science + Business Media, 41–64.
- Hensey, Fritz G. 2010. Triadic discourse: Interpreter-mediated dialogue. I: Koike, Dale April och Lidia Rodríguez-Alfano (red.). *Dialogue in Spanish: Studies in functions and contexts*. John Benjamins Publishing Company, 2010.
- Linell, Per. 2009. *Rethinking Language, Mind, and World Dialogically: Interactional and Contextual Theories of Human Sense-Making*. Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- Oroczo-Jutorán, Mariana. 2019. A mixed-methods approach in corpus-based interpreting studies: Quality of interpreting in criminal proceedings in Spain. I: Biel, Łucja, Jan Engberg, M. Rosario Martín Ruano, and Vilelmini Sosoni (red.). *Research Methods in Legal Translation and Interpreting: Crossing Methodological Boundaries*. London och New York: Routledge, 148–165.
- Pöchhacker, Franz. 2016. *Introducing interpreting studies*. Andra upplagan. London och New York: Routledge.
- Roy, Cynthia. 1999. Review: Wadensjö: interpreting as Interaction (2nd Rev). *Linguist List* 10.658. <https://linguistlist.org/issues/10.658/>
- Searle, John R. 1979. *Expression and meaning: studies in the theory of speech acts*. Cambridge: Cambridge U.P. (Frescatibiblioteket, Övre plan,D 5.499).
- Searle, John R. 1969. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Varga, Anita. 2013. Talaktsteoretiska perspektiv på skolans litteratursamtal: En studie i lärares lingvistiska strategier. *Acta Didactica Norge* Vol. 7 nr 1 art. 14. <https://journals.uio.no/adno/article/download/1119/998/4930>
- Wadensjö, Cecilia. 2018. *Kontakt genom tolk*. Andra upplagan. Stockholm: Dialogos.
- Wadensjö, Cecilia. 1998. *Interpreting as interaction*. London och New York: Longman.
- Wadensjö, Cecilia. 1993. The double role of a dialogue interpreter. *Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice* 1 (1), 105–121.